

НАРАТАЛАГІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ РАМАНА ЛАО ШЭ «КАШЭЧЫ ГОРАД» У КАНТЭКСЦЕ ПЕРАКЛАДУ НА БЕЛАРУСКУЮ І РУСКУЮ МОВЫ

М. В. Яромка

*Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, г. Мінск;
maryna.yaromka@gmail.com;
наук. кір. – Г. М. Бутырчык, канд. філал. навук, дацэнт*

У артыкуле выяўлены асаблівасці наратыву ў рамане Лао Шэ «Кашэчы горад» («猫城», 1933) і прааналізаваны стратэгіі перакладу рамана на беларускую і рускую мовы з улікам вызначаных нараталагічных адметнасцей твора. Раман «Кашэчы горад» характарызуецца падвойнай наратыўнай структурай, наяўнасцю двух пунктаў погляду, што абумоўлівае ўзнікненне ў межах аповеду дзвюх перспектывы для ацэнкі падзей. Пры перакладзе дадзеныя перспектывы можна размежаваць праз паскарэнне ці замядленне тэмпу аповеду, адпаведнае выкарыстанне часавых форм дзеяслова, што ўплывае на ўспрыманне тэксту і прыводзіць да рознай расстаноўкі акцэнтаў, праілюстраванай супастаўленнем перакладу адпаведных урыўкаў рамана на беларускую і рускую мовы.

Ключавыя словы: наратыўная структура; пункт погляду; тэмп аповеду; часавыя формы дзеяслова.

Адным з важных паняццяў нараталогіі з’яўляецца пункт погляду: «Пункт погляду – фізічная, псіхалагічная і ідэалагічная пазіцыя, у адпаведнасці з якой прэзентуюцца апісаныя сітуацыі і падзеі, ракурс, з якога яны адбіраюцца» (Пераклад з руск. і кіт. тут і далей мой. – М. Я.) [5, с. 473]. В. Шмід вызначае паняцце пункта погляду наступным чынам: «Што такое пункт погляду ў нараталагічным сэнсе? Мы вызначаем гэтае паняцце як утвораны знешнімі і ўнутранымі фактарамі вузел умоў, што ўплываюць на ўспрыманне і перадачу падзей» [3, с. 117].

Раман Лао Шэ «Кашэчы горад» («猫城记», 1933) характарызуецца падвойнай наратыўнай структурай: тэкст уяўляе сабой нататкі, напісаныя апавядальнікам, які вярнуўся з Марса, пры гэтым расповед пра падзеі на Марсе агучваецца голасам самога галоўнага героя. Адпаведна, у першым выпадку неабходна адзначыць існаванне часавай дыстанцыі паміж падзеямі і апавядальнікам, а ў другім – той факт, што рэпрэзентацыя адбываецца з пазіцыі ўдзельніка саміх падзей.

У мадэлі пункта погляду В. Шміда, якая ўключае ў сябе перцептыўны, ідэалагічны, прасторавы, часавы, моўны пункты погляду, найбольш істотным у кантэксце аналізу наратыўнай структуры дадзенага рамана выступае часавы пункт погляду: «Часавы пункт погляду абазначае адлегласць паміж першапачатковым і больш познім успрыманнем падзей. Пад «ўспрыманнем» тут маецца на ўвазе не толькі першае ўражанне, але і працэс яго апрацоўкі і абдумвання» [3, с. 119].

Пра падзел наратыву на дзве плыні на падставе розніцы часовага пункта погляду сведчыць, па-першае, наяўнасць уставак з экспліцытна выяўленай аднесенасцю голасу да іншага часу:

усё гэта, натуральна, толькі ўзнаўленне тагачасных абставін (这自然是追想当时的情形) [6, с. 2];

я памятаю, што падумаў так, хаця тады яшчэ не ведаў, ёсць там краіна ці не (我记得我这样想, 虽然我那时并不知道那里有国家没有) [6, с. 4];

здагадка, можна сказаць, была правільнай, пражыўшы тут некалькі дзён, я знайшоў гэтаму пацверджанні (这一猜算猜对了, 在这里住了几天之后证实了这个) [6, с. 23].

Адзнакай другой наратыўнай плыні выступаюць такія асаблівасці тэксту, як акцэнт на ўнутраным руху персанажа, разгорнутыя апісанні з рэакцыяй на іх пры апаведзе ад першай асобы:

Не магу сказаць, на што я больш звяжаю, я разглядаю ўсё навокал, ні ўва што не ўзіраючыся, калі толькі гэтыя словы маюць хоць які-небудзь сэнс. Я стаю, нібыта куст пад дажджом, даверыўшыся кроплям, што падаюць на маё цела: падае кропля – прыходзіць у рух лісток (我说不上来我特别注意到什么; 我给四围的一切以均等的«不关切的注意», 假如这话能有点意义。我好象雨中的小树, 任凭雨点往我身上落; 落上一点, 叶儿便动一动) [6, с. 3].

Несупадзенне часавага пункта погляду ў дзвюх плынях прыводзіць да розніцы ў ацэнцы падзей, іх асэнсаванні: «Якія наступствы мае зрух пункта погляду на часавай восі? Калі зрух прасторавы звязаны са зменай поля зроку, то са зрухам часавым адбываюцца змены ў веданні і ацэнцы. З часавай адлегласцю можа вырасці веданне прычын і наступстваў таго, што адбылося, а гэта можа пацягнуць за сабой і пераацэнку падзей» [3, с. 120].

Так, выяўленае ў арыгінальным тэксце размежаванне дзвюх наратыўных плыней праз акцэнт на перадачы ўнутранага руху персанажа, падрабязным выяўленні яго рэакцыі на падзеі, з аднаго боку, і пераасэнсаванні падзей з аддаленай часавай перспектывы, з іншага боку, выступае адной з асноўных асаблівасцей наратыву, уплываючы на характар тэксту ў цэлым і прапануючы розны падыход да асэнсавання гісторыі. Як істотны складнік наратыўнай структуры рамана дадзеная асаблівасць мусіць быць перададзеная пры перакладзе.

У якасці ілюстрацыі ўплыву на тэкст рознай расстаноўкі акцэнтаў, звязаных з наяўнасцю двух пунктаў погляду, разгледзім пераклад паказальных фрагментаў твора на рускую мову ў перакладзе В. І. Сяманава і прапануем варыянты з іншымі акцэнтамі па-беларуску.

Розніца дзвюх наратыўных плыней найбольш яскрава выяўляецца ў тэмпе апаведу. Паводле У. Эка, паскарэнне ці замедленне тэмпу выступае важным складнікам наратыўнай стратэгіі, калі час распадаецца на фэбульны час, час дыскурсу і час чытання, якія суадносяцца па-рознаму ў залежнасці ад неабходнага тэмпу: «Час дыскурсу ёсць вынікам сукупнасці прыёмаў, якія абумоўліваюць чытацкую рэакцыю, роўна як і час чытання» [4, с. 106]. «Кароткі час дыскурсу можа выяўляць вельмі доўгі фэбульны час» [4, с. 100].

Паскораны тэмп стасуецца з адносна хуткай зменай падзей, паскарае ход часу дыскурсу і, адпаведна, зрушвае акцэнт з перажывання на дзеянне, вылучаючы дынамічныя пераходы і нівелюючы важнасць статычных сцэн.

Пераклад В. І. Сяманава:

И тут я вдруг нащупал в кармане брюк спичечный коробок в металлическом футляре. Я не курю и обычно не ношу с собой спичек, как же они попали ко мне? А, вспомнил! Этот коробок мне сунул в карман, за неимением другого подарка, один знакомый перед отлетом. «Надеюсь, что спички не перегрузят межпланетный корабль!» — пошутил он тогда [1, с. 20].

Запаволены тэмп, у сваю чаргу, больш пасуе для апісанняў, у тым ліку раскрыцця ўнутранага стану персанажа, працуючы на гарызантальнае разгортванне аповеду, набліжэнне часу фабулы і дыскурсу да часу чытання, фарміраванне больш развітых характарыстык персанажаў: «Расцягнутыя апісанні і россып малазначных дэталяў — гэта часта не стылістычныя прыёмы, а спосабы запаволіць час чытання, паступова задаць чытачу рытм, які аўтар лічыць неабходным для паўнаватраснага ўспрымання тэксту» [4, с. 110].

Той самы фрагмент:

За поясам у кішэні нагавіцаў ёсць пачак запалак, маленькі жалезны пачак. Калі б уважліва не пашукаў, то і не ўспомніў бы пра яго: я не палю і не маю звычкі насіць пры сабе запалкі. Адкуль яны ў мяне? Не магу згадаць.

А, успомніў: іх падарыў мне сябар, даведаўшыся, што я лячу ў экспедыцыю. Перад адлётам ён праводзіў мяне ў аэрапорце і не меў ніякага падарунка, вось і падсунуў мне ў кішэню гэты пачак. «Я спадзяюся, маленькі пачак не дадасць на самалёце грузу!» Здаецца, ён так сказаў. Я ўспомніў.

У межах пошуку канструкцый, якія б адпавядалі тэкставым уласцівасцям арыгінала, варта звярнуць увагу на захаванне агульнай структуры выказвання, уключна са знешне збыткоўнымі канструкцыямі, якія, тым не менш, істотна ўплываюць на стылістыку тэксту, фарміруюць контуры плыні свядомасці, акцэнтуючы ўнутраны рух персанажа:

Пераклад В. І. Сяманава:

Постепенно стемнело. Кругом царила необычайная, страшная тишина. Вдали наверняка бегут отступающие солдаты, за ними идет иностранная армия, а здесь – напряженная тишина, как на пустынном острове перед бурей [1, с. 134].

Той самы фрагмент:

Неба паціху цямнее. Незвычайная, страшная ціша! Хоць дакладна ведаеш, што вакол нікога няма, дакладна ведаеш, што ўдалечыні мноства салдат разбітага войска, дакладна ведаеш, што наперадзе вораг, што прыйдзе ўслед – гэтая ціша як чаканне рэзкага парыву ветру на бязлюдным востраве – чым цішэй, тым больш напружання.

Голас персанажа-наратара гучыць як голас чалавека, што непасрэдна знаходзіцца ў наратыўнай сітуацыі. Наратар, які знаходзіцца на дыстанцыі, ацэньвае падзеі больш абстрагавана, што выяўляецца ў інтанацыі (паўзах, акцэнтах) і выбары маўленчых сродкаў (простай ці ўскоснай мовы як сродка ўспрымання таго ці іншага персанажа):

Пераклад В. І. Сяманава:

Место незнакомое, языка не знаю, и вообще неизвестно, есть ли на Марсе какие-нибудь разумные существа [1, с. 11].

Той самы фрагмент:

Чужая мова, незнаёмае месца. Ці ёсць, урэшце, на Марсе жывёлы, падобныя да людзей? Пытаньняў так шмат, нібыта... лепш не думаць.

Пераклад В. І. Сяманава:

Однако Маленький Скорпион покачал головой.

— Лучшее смерть, чем позор! И отпусти ты этого несчастного...

Я сделал, как он хотел [1, с. 134].

Той самы фрагмент:

Аднак Малы Скарпіён хістае галавой. Так, ён згодны памерці і не згодны страціць гонар. Ён кажа, каб я адпусціў воіна:

— Няхай ідзе, куды хоча!

То няхай ідзе па сваёй волі. Я адпускаю яго.

Яшчэ адным сродкам размежавання наратыўных плыней пры перакладзе можа выступаць выкарыстанне розных часавых форм дзеяслова: «Час дзеясловаў не паказвае на час, у якім рэчы існавалі б абсалютна, але паказвае на адносную сістэму папярэднічання або адначасовасці рэчаў паміж сабой» [2, с. 129]. Пераважае выкарыстанне тых ці іншых часавых форм дзеясловаў можа ўжывацца ў якасці маркера адначасовасці падзей і рэпрэзентацыі ці часовага разрыву паміж імі.

У кітайскай мове граматычная катэгорыя часу адсутнічае, што прыводзіць да немагчымасці падабраць прамыя адпаведнікі для часавых форм беларускіх дзеясловаў і вымагае ад перакладчыка выбару пэўнай формы ў залежнасці ад кантэксту. На ўзроўні сказа выбар вызначаецца завершанасцю ці незавершанасцю дзеяння, наяўнасцю ці адсутнасцю выбудаваанай паслядоўнасці дзеянняў. У большым шырокім кантэксце варта ўлічваць уплыў розных часавых форм на характар апаведу.

Формы мінулага часу ўказваюць на завершанасць дзеяння, пэўную ступень яго адарванасці ад актуальнага кантэксту як таго, што паўстае толькі ў выглядзе выніку і не разгортваецца перад моўцам як працэс. У той жа час некалькі пададзеных з такім акцэнтам дзеянняў утвараюць аснову дынамічнага наратыву, калі сам факт здзяйснення важнейшы за працэс і няма патрэбы ў паралельнай перадачы рэакцыі на дзеянне, а змена сітуацыі становіцца галоўным фактарам спараджэння тэксту.

Формы цяперашняга часу на ўзроўні самога дзеяння выражаюць незавершанасць, працягласць, працэс ажыццяўлення. Пры ўліку больш шырокага кантэксту шэраг дзеясловаў-прэдыкатаў у формах цяперашняга часу працуе на статычнасць наратыву, надаючы яму адценне апісальнасці. Дзеянне, якое ажыццяўляецца непасрэдна падчас яго рэпрэзентацыі ў выказванні, падаецца, аднак, статычным, бо акцэнт на працэсе ажыццяўлення, працягласці разбівае шэраг дзеянняў на фрагменты, калі дзеянне не адбываецца на фоне дэкарацый, а само ператвараецца ў дэкарацыю для ўспрымання, перажывання, рэпрэзентацыі падзей.

Так, пераважнае выкарыстанне форм мінулага часу можна звязаць з паскораным тэмпам аповеду, тады як дамінаванне форм цяперашняга часу надае тэмпам запаволенасць.

Пераклад В. І. Сяманава:

Птицы кружили над самой моей головой, опускаясь все ниже и издавая протяжные, хищные крики. Я понял, что искать подходящий предмет некогда, подскочил к обломкам и, словно безумный, начал отрывать какой-то кусок – не помню даже от чего. Одна из птиц села [1, с. 13].

Той самы фрагмент:

Але птушкі ўжо кружляюць над маёй галавой. Няма часу глядзець, але я адчуваю, што яны лётаюць усё ніжэй і ніжэй, іх покліч, доўгі і танклява-горкі, гучыць наўпрост над маёй галавой. Няма калі ўважліва шукаць, я хапаю абломак самалёта, не ведаю, якую дакладна частку, і, як шалёны, кідаюся ўніз. Адна птушка сядзе на зямлю.

Акрэсленыя вышэй асаблівасці арыгінальнага тэксту робяць мэтазгодным выбар на карысць цяперашняга часу для перадачы голасу персанажа-наратара і адрознення яго ад голасу абстрагаванага апавядальніка, які знаходзіцца на часовай дыстанцыі ад падзей:

Лямант раптам сціхае, я расплюшчваю вочы – нізкарослыя звяры закопваюць яму. Закапалі жыўцом! Кашэчае пакаранне за слабасць. Я не ведаю, каго тут ненавідзець, толькі выношу адзін урок: хто сам не называе сябе чалавекам, не можа разлічваць на чалавечае стаўленне з боку іншых.

«Выношу адзін урок» – думкі самога персанажа, што з'яўляюцца на фоне сітуацыі, у працэсе сузірання і адрозніваюцца паводле крыніцы свайго ўзнікнення ад высновы, зробленай пазней абстрагаваным апавядальнікам наконт завершаных, пераасэнсаваных падзей:

Пасля я дакладна бачыў некалькі катоў, што хацелі супраціўляцца, але яны дзейнічалі па трое, па пяцёра. Да самай смерці яны так і не зразумелі, што такое супольнасць.

Такім чынам, наяўнасць двух апавядальнікаў, двух часавых пунктаў погляду ў межах рамана Лао Шэ «Кашэчы горад» ствараюць умовы для ўзнікнення дзвюх розных перспектыв для ацэнкі падзей, выступаючы ў якасці істотнага фактара фарміравання наратыўнай структуры рамана. З улікам уплыву дадзенай наратыўнай тэхнікі на тэкст у цэлым падаецца мэтазгодным стылістычнае размежаванне дзвюх плыней праз працу з тэмпам аповеду, выбар часавых форм дзеяслова дзеля больш поўнай перадачы зместавых і фармальных адметнасцей рамана.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Лао Шэ. Записки о Кошачьем городе : Роман и рассказы : Пер. с кит. / Лао Шэ. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 1977. – 261 с.
2. Фуко М. Слова и вещи: Археология гуманитар. наук : Пер. с франц. / Мишель Фуко. – М. : Прогресс, 1977. – 488 с.
3. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – 2-е изд., исп. и доп. – М. : Языки славянской культуры, 2008. – 304 с.
4. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах / Умберто Эко. – Симпозиум, 2002 г. – 288 с.

5. Routledge Encyclopedia of Narrative Theory / ed. by D. Herman, M. Jahn, M.-L. Ryan. L. – New York : Routledge, 2008. – 345 p.
6. 老舍 猫城记 / 老舍. – 北京 : 现代出版社, 2018. – 197页.